

Василь ЗУБЕНКО

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри історії та
теорії права і держави*

Херсонського державного університету

Аспекти розкриття та розслідування злочинів на теренах України до козацької доби

Історичні джерела свідчать про те, що на початковому етапі становлення державності на території України правоохоронна функція обмежувалась головним чином провадженням правосуддя, а встановлення особи злочинця і виявлення викраденого майна покладалось на самих потерпілих. Справа в тому, що давньоруське право із зародження засноване на позовному, приватному характері судового вирішення конфліктів для захисту порушених інтересів, який передбачав необхідність не тільки ініціативного звернення потерпілого з офіційною скаргою, а й покладав на нього необхідність встановлення злочинця і доведення його провини. Звертаючись до княжого суду, позивач повинен був відразу вказати і на злодія. Вказана обставина не викликала необхідності в існуванні спеціальних посадових осіб, наділених повноваженнями розкриття і розслідування злочинів [1].

На це питання в сучасній історико–юридичній науці існують й інші погляди, відповідно до яких цих посадових осіб можна було виділити серед представників княжої адміністрації. Так, наприклад, згадувані в Руській Правді “вірники” не лише здійснювали суд і стягнення судових штрафів, але й викривали злочинців, здійснюючи їх розшук. Інший же представник княжої адміністрації – “ємець” – виконував функції ловця злодія: навіть називався першим розшуковим агентом в історії руського права [2]. Але в пам’ятках давньоруського права відсутній чіткий розділ обов’язків різних слуг князя, які виконували судові функції, а недорозвиненість судово-правових відносин при тому і не вимагала конкретизації посадових повноважень.

Досліджуючи термінологію адміністративно-судових закладів Давньої Русі, В.О. Ключевський відзначав, що це питання надто заплутане і тому

давньоруська термінологія важка для розуміння. Ємець, на його думку, – чиновник, який арештовує (“ємлет”) винного чи підозрюваного, – пізніше названий доводчиком. Так само називався і судовий чиновник, обов’язком якого було провадження судового слідства, арешт злочинців, утримання їх під вартою, проведення допитів, зокрема і за допомогою тортур, тобто він виконував функції і прокурора, і слідчих [3].

Важливим є також питання про прийоми та методи розкриття кримінальних злочинів, які використовувались в Давній Русі. Основне джерело права тієї епохи – Руська Правда – закріпила декілька таких правил, що регламентували процес розкриття та розслідування злочинів (їх можна віднести до числа перших кримінально-процесуальних норм).

Одним із таких правил була необхідність здійснення “закличі”, тобто офіційного оголошення про вчинений злочин. Ця “заклич” відбувалася в людному місці, як правило на торговій площі, з вимогою повернення викраденого протягом трьох днів. Здійснення “закличі”, говорячи сучасною мовою, можна визнати як початкову стадію кримінального процесу. За своїм юридичним значенням це можна порівняти з порушенням кримінальної справи, оскільки особа, в якій перебувала пропажа, через три дні з моменту “закличі” визнавалася Руською Правдою відповідачем.

Досить своєрідним прийомом встановлення винного, закріпленим Руською Правдою, був так званий “звід”, сутність якого полягала в обов’язку особи, в якій була виявлена викрадена річ, вказати на ту людину, в якій вона придбана. “Звід” міг продовжуватися до того часу, доки не доходив до людини, не спроможної дати пояснення про місце її законного придбання, а тому така людина визнавалася відповідачем. За своїм змістом “звід”, з певною часткою умовності, можна порівняти з сучасною очною ставкою.

Найбільш близьким до сучасних криміналістичних і оперативно-розшукових методів – третій із закріплених в Руській Правді прийомів – “гоніння сліду”. Він полягає в пошуку і переслідуванні зловмисника по залишених ним слідах. “Гоніння сліду” тягло за собою для общини, в якій загубився слід злодія, обов’язок самій його встановити і видати владі.

Розглядаючи сутність “закличі”, “зводу” та “гоніння сліду” дослідники по-різному визначають їх юридичний статус. Одні називають їх особливими формами досудового встановлення відносин між позивачами і відповідачами, інші – формами розшуку, методами карного розшуку, що тільки зароджувався, першими початковими формами процесу, специфічною процесуальною формою досудової підготовки справи.

І все ж таки найбільш правильно їх назвати процесуальними формами розкриття злочинів. Дійсно, закріплені в Руській Правді прийоми перш за все регулюють кримінально-процесуальні відносини, що виникають у процесі переслідування злочинця, а тому їх, висловлюючись сучасною мовою, слід відносити до слідчих дій, що забезпечують встановлення провини особи, а не до оперативно-розшукових заходів [4].

Отже, за часів Київської Русі правоохоронні органи нашої держави зробили впевнений крок вперед. Саме тоді почалося формування національних правоохоронних структур. Цей поступ відбувався приблизно за єдиними для всієї Європи напрямками. Рівень розвитку, структура й функції, методи й форми діяльності правоохоронців перебували на європейському рівні згідно з тогочасними нормами міжнародного права. Зокрема правоохоронці Півдня України співробітничали з Візантією, яка також успадкувала відповідні античні традиції [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горяинов К.К., Овчинский В.С., Шумилов А.Ю. – Оперативно-розыскная деятельность: Учебник – М., 2002. – 794 с.
2. Власов В.И., Гончаров Н.Ф. Организация розыска преступников в России в XIX-XX вв. (историко-правовое исследование). – Д., 1997. – 217 с.
3. Ключевский В.О. Соч. в девяти томах. – Т. IV. – Москва, 1978.
4. Зубенко В.В., Історичні аспекти становлення оперативно-розшукової та слідчої діяльності. Судова та слідча практика [Текст] / Зубенко В.В., Родік Л.М // Науково-практичний журнал / Видавничий дім «Гельветика» - Херсон, 2016. - Випуск 2. – С. 62-71.
5. Пашенко О.Ю., Водотика С.Г. З історії правоохоронних органів Півдня України. – Херсон: АЙЛАНТ, 1999.- 74 с.